

KUN. MINDAUGAS SABONIS

BAŽNYTINĖ TEISĖ,
ŠVENTŪJŲ SKELBIMO PROCESAI
IR TEOFILIAUS MATULIONIO
KANKINYSTĖ

ĮVADAS

Perspektyva, iš kurios pakviesiu pažvelgti į arkivyskupo Teofiliaus Matulionio ir bendrai visų šventųjų skelbimo bylas, daugeliui galbūt pasirodys keista. Pirmiausia būtų svarbu pabrėžti, jog pabandysiu pristatyti supratimą ir matymą, kurie buvo svarbūs Matulionio beatifikacijoje. Be abejo, šie pamąstymai nepretenduoja tapti pasvertu ir solidžiu teologijos ar teisės veikalu.

Išties neužtenka išlinksnuoti visų kanonų ir instrukcijų tam, jog sąžiningai atsakytume į klausimą, ar šventumo ir teisės „vedybos“ šventųjų skelbimo bylose nėra Viduramžių reliktas? Ar tokiose bylose pabrėžiamas išoriškumas turi ką nors bendra su tikru šventumu? Ar Matulionio kankinystė buvo matoma?

Neįmanoma atsakyti į šiuos klausimus ir vertinti šventųjų skelbimo byloms galiojančių juridinių procedūrų, pirma mistiniame Kristaus Kūne, Bažnyčioje, neradus vietos pačiai teisei.

TEISĖ BAŽNYČIOJE

Bažnytinė teisė, gimusi kartu su Bažnyčia, ilgus amžius nebuvo studijų objektas. Krikščionių gyvenime ji ilgą laiką buvo aksioma,

kurios reikalavimus reikėdavo tiesiog vykdyti, neklausinėjant apie jos kilmę, vietą, tikslus. Net ir tada, kai susilaukdavo mokslo žmonių dėmesio, ji retai buvo traktuojama kaip visuma, apsiribota tik kai kuriais siaurais ir specifiniais jos aspektais: įstatymais, elgesio normomis, teisiniais tikinčiųjų statutais, *potestas* ir t. t. Nors Vatikano II santaryba užtildė daugybę aštrių ginčų ir kanonistikai leido atrasti naujų dimensių¹, reikia pripažinti, jog šis mokslas dar ir šiandiena kenčia nuo stingdančio pozityvizmo, perdėto redukavimo ar tiesiog tapatinimo su civiline teise. Neturėtų stebinti, jog bažnytinės teisės mokslas šiandien yra vienas dinamiškiausių mokslų, o jo keliami klausimai ir iššūkiai aktualūs ir atviri.

Kanoninė teisė, kitaip negu civilinė teisė, yra savitas teologijos ir teisės lydinys, jautrus pokyčiams abiejuose moksluose. Dėl šios priežasties įvairių mokyklų ir mąstymo srovių pasiūlyti kanoninės teisės apibrėžimai yra skirtingi ir stipriai priklausomi nuo jų Bažnyčios ir teisės supratimo. Vis dėlto, kaip autoritetingai yra pareiškęs Šv. Jonas Paulius II, dar prieš ją apibrėžiant ar nustatant, teisė tarp krikščionių visais laikais buvo ir negalėjo nebūti². Palyginti labai neseniai, – tik praūžus paskutinei Bažnyčios reformai, – kanonistika ima vis dažniau domėtis bažnytinės teisės sakramentalumo, pastoralumo, originalumo ir jos santykio su teologija temomis. Šių ir panašių klausimų nekelia civilinė teisė, kur įstatymo viršenybė ir pozityvios teisės dominavimas yra darnaus visuomenės egzistavimo garantas. Kanoninėje teisėje sunku būtų užginčyti tiesą, jog ne įstatymas, o malonė, gauta iš tikėjimo Kristumi, yra Bažnyčios dvasinio gyvenimo pagrindas.

¹ Užtektų paminėti naują Bažnyčios apibrėžimą (*communio*, Dievo Tauta), pokyčius hierarchinėje struktūroje (vyskupų kolegialumas, vyskupystės sakramentalumas, dalinės ir visuotinės Bažnyčios dimensijos), ekumenizmo iniciatyva, pakrikštytųjų priklausymo Kristaus Bažnyčiai laipsnius ir t. t.

² Plg. Ioannis Pauli Pp. II, „Ad novum Codicem Iuris canonici, paucis diebus promulgatum“, *Acta Apostolicae Sedis*, 75/II, 1983, p. 461.

Kaip ir tai, jog Bažnyčios tapatybė ir jos išganomoji misija yra dvasinės ir antgamtinės³. Civilinės teisės žinovą nustebins tokie kanonų teisėje galiojantys institutai kaip dispensa, privilegija, papročių teisė ar *aequitas* principas. Jam bus nelengva paaiškinti, kodėl kanonai krikščioniui nėra vienintelės ir pagrindinės elgesio normos. Nors ir nerasime svarbių Bažnyčios gyvenimo sektorių, prie kurių neprisiliestų kanonų teisė, tačiau akivaizdu, jog Bažnyčioje galiojantys įstatymai nepretenduoja reglamentuoti visų Dievo Tautos realijų.

Atidžiau pažvelgę į šį mokslą, nesunkiai pastebėsime jos išskirtinį identitetą ir tik jam būdingą dialektinę įtampą, nuolat tvyrančią tarp dviejų polių: žmogaus ribotumo ir Dievo didybės; proto ir tikėjimo; bažnytinės ir dieviškosios teisės; charizmos ir institucijos; teisės ir liturgijos; vietinės ir Visuotinės Bažnyčios ypatumų; aktualių bažnytinio gyvenimo reikalavimų ir tūkstantmečius praktikuotų tradicijų; pasvertų laisvės ir drausmės; tikrumo ir teisingumo poreikių; asmens išorinių veikslių ir vidinio iš jo širdies kylančių intencijų vertinimo; išorinių juridinių aktų ir išganymą teikiančių sakramentinių ženklų, ir t. t.

ISTORINIS KONTEKSTAS

Po Tridento Susirinkimo (1545–1563) kanonistika pradėjo naują neoklasikinę epochą. 1588 m. sausio 22 d. pop. Sikstas V išleido apaštalinę konstituciją *Immensa Aeterni Dei* (kuria patvirtino 15 kongregacijų, vienai iš jų pavesdamas rūpintis Bažnyčios ritui ir kanonizacija. Reiktų pažymėti, jog šiuo laikotarpiu bažnytinės teisės supratimas ir jos formalumų vykdymas išsiskyrė savo perdėtu išoriškumu ir legalizmu. Tai geriausiai iliustruoja tam metui būdingas *Ius publicum ecclesiasticum* mokymas, siekęs sutapatinti

³ Bažnytinės teisės tikslą apibrėžia šiandien galiojančio kodekso kan. 1752 – tai *salus animarum*.

bažnytinę ir civilinę teises⁴. Šios teisinės mokyklos šalininkai, savo darbuose Bažnyčiai taikydami visas civilinei visuomenei būdingas kategorijas, pirmąją stengėsi pristatyti kaip *societas perfecta* – savo tikslams įgyvendinti turinčią visas būtinas priemones. Teorijai pagrįsti buvo akcentuojamas Katalikų Bažnyčios institucijos matomumas, monarchinis administravimo principas ir tikinčiųjų-piliečių priklausomumas šiai *societas*. Bažnyčia ir politinė visuomenė čia buvo priešingai kaip visiškai nepriklausomos ir nuosavą struktūrą, teisinę sistemą turinčios visuomenės, savo egzistavimą grindžiančios pozityviaja norma. Siekiant parodyti, jog Bažnyčia bus tolygi civilinėms bendruomenėms, perdėtas išorinio elemento akcentavimas neapsiribojo vien *societas* terminu, tačiau ir mentalitetu, elgesio modelių, kategorijų ir juridinių institutų taikymu bažnytinėje teisėje. Nereikia ir minėti, jog visa tai buvo dirbtina ir paviršutiniška unikaliam Bažnyčios prigimčiai⁵. Šio laiko išskirtiniu požymiu būtų galima laikyti tai, jog teisės ir galios sąvokos vartotos beveik sinonimiškai.

Neturinti teologinio-biblinio pagrindo, užsidariusi abstraktume ir formalizme ir grindžiama tik socialinės filosofijos logika, kanonistika šimtmečiais kentė krizę. Šiame fone neturėtų stebinti to meto beatifikacijos bylų juridinė dialektika ir procesinis painumas⁶. Kanoninė teisė, palikta būti tik Bažnyčios išorinė-

⁴ Ši teisinė koncepcija turėjo išskirtinai apologetinį pobūdį ir buvo tam tikras atsakas ir hierarchiją neigusiam protestantiškajam dvasiniam antijuridizmui, ir pasaulietiniam liberalizmui, absoliutizmui, sekuliarizmui, siekusiems nustumti Bažnyčią į privačią, sąžinės sferą. Ši „išorinė“ viešoji teisė Valstybės akivaizdoje turėjo pabrėžti Bažnyčios suverenumą ir nepriklausomybę. Plg. Carlos José Errázuriz, *Il diritto e la giustizia nella Chiesa. Per una Teoria Fondamentale del diritto canonico*, Milano: Giuffrè, 2000, p. 35.

⁵ Plg. Adolfo Longhitano, Francesco Coccopalmerio et al., *Perché un codice nella Chiesa*, Bologna: Edizioni Dehoniane, 1984, p. 10.

⁶ Tai iliustruoti galėtų vadinamojo „velnio advokato“ arba „promotor fidei“ figūra šventųjų skelbimo procesuose, atsiradusi XVI a. Iki 1983 m. reformos pastarojo darbas buvo savo *animadversiones* prieštarauti postulatoriaus pateik-

je-matomoje struktūroje, vertė kai kuriuos teisininkus siūlyti ekstremalias tezes⁷.

1917 m. išleistas kanonų kodeksas buvo neeilinis įvykis kanonistų gyvenime. Tai buvo pirmasis Bažnyčios bandymas savo teisei pritaikyti kodifikavimo principą ir pabandyti organiškai sujungti visą prieš tai buvusią įstatymais reglamentuotą pozityviąją teisę⁸. Tai negalėjo neturėti įtakos bažnytinės teisės suvokimui⁹. Įsigaliojus kodeksui, ir taip jau nuo perdėto pozityvizmo kentusi kanonistika tapo išskirtinai teise *ab hominibus condita*¹⁰. Šis kodeksas žymėjo pradžią etapo, kai su mažomis išimtimis kanonų teisė buvo tapatinama su kažkuo fundamentaliai raidiško, centralizuoto, prioritetą teikiant ne racionalumui, bet autoritetui. Šiuo laikotarpiu, kai dogmatika ir moralės teologija netrukdomai siekė sau užsibrėžtų tikslų nagrinėti Dieviškąjį Apreiškimą, Kanonų teisės specialistų darbo laukas susiaurėjo iki kodekso ir kitų bažnytinės teisės normų studijavimo. Ne be pagrindo šiuo laikotarpiu nuskurdusią ir normų aiškintoja tapusią kanonistiką kai kurie autoriai vadina *kodeksisti-*

tiems argumentams ir identifikuoti jo formuluočių silpnąsias vietas. Neretai dirbtinis „velnio advokato“ debatų skatinimas ir skrupulinga šventumui prieštaraujančių įrodymų paieška vilkino ir komplikavo šventųjų bylų procesus.

⁷ Iš jų būtų galima išskirti Rudolphą Von Jheringą, Georgą Jellineką, Hansą Kelseną ir ypač Rudolphą Sohną. Pastarasis tvirtino, jog teisė, būdama pasaulietinės prigimties, prieštarauja Bažnyčiai, kurios prigimtis yra dvasinė (žr. Rudolph Sohm, *Kirchenrecht I: die geschichtlichen Grundlagen*, Berlin: Duncker & Humblot, 1970, S. 700).

⁸ Šis kodeksas beatifikacijos ir kanonizacijos byloms skyrė antrąją *De processibus* dalį. Šiuos procesus reglamentavo 143 kanonai (kan. 1998–2141).

⁹ Gaudement'as, gal ir kiek per daug drastiškai vertindamas šį kodeksą, atkreipia dėmesį, jog jame beveik nebuvo vietos nei Dievui, nei teologijai. Kanonai, kalbantys apie sakramentus, buvo sudėti į *Res* skiltį. Kodekso didesnė dalis buvo skirta bažnytinių beneficijų administravimui. Žr. Jean Gaudement, „Theologie et Droit canonique: Les leçons de l'histoire“, *Revue de droit canonique*, t. 39, Strasbourg, 1989, p. 13.

¹⁰ Plg. Adolfo Longhitano, Francesco Coccopalmerio et al., *op. cit.*, p. 19.

ka¹¹. Kanonistikoje teisė buvo identifikuojama su kodekso raide, atmetant viską, kas yra metakodeksas. Tai tik gilino tuo metu ir taip aiškia atskirtį tarp teologijos, Bažnyčios gyvenimo kasdienybės ir kanonų teisės. Paradoksalu, tačiau po 1917 m. kodekso beatifikacijos ir kanonizacijos procesai buvo toliau tobulinami ir reformuojami¹².

Vatikano II Susirinkimą būtų galima pavadinti Bažnyčios teisės katalizatoriumi. Čia Bažnyčia pirmą kartą savo istorijoje pateikė savo definiciją. *Societas* savęs supratimą pakeitusi bibliiniu, liturginiu, ekumeniniu apibrėžimu, Bažnyčia pasauliui prisistatė ne kaip monarchinė valstybė tarp valstybių, bet kaip *sacramentum salutis*, kur išorinis ir dvasiniai elementai nelaikytini dviem atskirais dalykais, „bet sudaro vieną sudėtinę tikrovę, suaugusią iš žmogiškojo pradmens ir dieviškojo pradmens“¹³. Be abejo, dar ir dabar negalėtume teigti, esą šios reformos vaisiai kanonistikoje iki galo subrendę. Ypač mažai suprastos ir priimtos Reformos naujovės buvo pirmaisiais metais po Susirinkimo, kai iki tol galiojusį juridizmą, dėl kurio Bažnyčia tapatinta su jos išorinėmis institucijomis, buvo bandoma pakeisti radikaliu teisės neigimu ar jos nurašymu. Kai kurie mąstytojai, stokodami aiškaus teorinio pagrindo ir pernelyg akcentuodami vertikaliają-dvasinę Bažnyčios dimensiją, buvo linkę atsisakyti bažnytinės teisės arba bent nurašyti ją kaip marginalinę ir neesminę. Neturėtų stebinti, jog iškart po bažnytinės reformos žodis „teisė“ nebuvo siejamas su teisingumu, vertybėmis ir jų apsauga (pvz., apibrėžiant pagrindines tikinčiųjų teises; teisiniais procesais garantuojant asmens orumo apsaugą ir t. t.), bet traktuojamas veikiau negatyviame

¹¹ Žr. Paolo Gherri, „Teologia del diritto: il nome di una crisi?“, *Ius canonicum*, Navarra: Ediciones Universidad de Navarra, t. 43, 2003, p. 260.

¹² Paminėtinos tokios naujovės kaip 1930 m. Pijaus XI parvirtinta istorikų komisija. 1944 m. Pijaus XII ratifikuota medikų komisija.

¹³ „Lumen Gentium“, in: *II Vatikano susirinkimo nutarimai*, Kaunas: Rytų Aukštaitijos katalikų jaunimo centras „Fortūna“, 1994, p. 31, § 8.

fone: siejant jį su centralizmu, biurokratija, žmogiškosiomis instancijomis. Laukta, jog ir Bažnyčios teisė, ir Bažnyčios įstatymų rinkinys (didesnė jo kanonų dalis buvo pasenę ir neatitiko Vatikano II Susirinkimo reformos postulatų) bus kaip galima greičiau oficialiai panaikinti. Buvo ir tokių kanonistų, kurie žvelgdami į Ekumeninio susirinkimo naujai pristatytas Dievo Tautos, *communio* ir *christifidelis* sąvokas, stengėsi ne atsisakyti, bet naujai pažvelgti į bažnytinę teisę ir jos kilmę, egzistenciją, funkciją, ieškant jos sąsajų su antgamtiniu Bažnyčios pobūdžiu¹⁴. Pagal tai, kur autoriai, analizuojantys bažnytinę teisę, perkelia savo argumentų svorio centrą, galima išskirti skirtingas mąstymo sroves: teologinę¹⁵, pastoracinę¹⁶, juridinę¹⁷.

¹⁴ Ypač po Pijaus XII enciklikos *Mystici Corporis* kanonistikoje būta bandymų atrasti tik bažnytinei teisei būdingą sakramentinį, antgamtinį charakterį. Vis dėlto dėl teorinių ir praktinių nesusipratimų, perspektyvos ir teologinių argumentų ribotumo šią koncepciją būtų galima vadinti daugiau pavienių kanonistų intuicija nei motyvuota koncepcija.

¹⁵ Ši srovė, dar kitaip vadinama Bavarijos mokykla, kartu su savo pagrindiniais atstovais Klausu Mörsdorfu, Winfriedu Aymansu, Antonio Rouco Varela, Corecco, Remigiuszu Sobanskiu bažnytinės teisės antgamtiškumui pagrįsti rėmėsi teiginiu, jog kanoninės teisės kilmė ir pagrindas nėra socialinė Bažnyčios prigimtis, bet jos pamatiniai elementai: Dievo Žodis ir sakramentai. Pastarųjų teisinis pobūdis yra grįstas dieviškąja teise. Tarp silpnesnių šios teorijos pusių paminėtinas neapibrėžta žmogiškosios (pozityviosios) teisės vieta Bažnyčioje.

¹⁶ Ši mokykla, neturinti daug sekėjų ir atstovaujama tokių kanonistų kaip Peteris Huizingas, Ladislasas Örsy, savo dėmesį skiria praktikai, tikinčiųjų ir Bažnyčios gyvenimo realijoms. Atmesdami legalizmą bei autoritetu ir galia grįstą bažnytinės teisės koncepciją, autoriai siekia įrodyti, jog teisė, kaip tokia, turi būti kaip galima daugiau „teologizuota“ neigiama šio žodžio prasme, t. y. neįpareigojanti, neprivaloma. Jų supratimu tikroji bažnytinė teisė – tai pastoracijos įrankis, reikalingas tik ypatingomis situacijomis. Atskirta nuo moralės ji neturėtų varžyti tikinčiųjų, nesilaikančių įstatymų. Ši koncepcija sunkiai dera su Bažnyčios Magisteriumo nuomone.

¹⁷ Šios mokyklos, kuriai priklauso Pedro Lombardia, Javieras Hervada, Carlosas José Errázurizas, tezių pagrindas: teisingumo dimensija Bažnyčioje. Atsakydami į pastoralizmo ir teologizmo grėsmes, kai teisė tampa tik antrarūšiu

JURIDINIŲ PROCESŲ BAŽNYČIOJE ANTGAMTIŠKUMAS
IR SAKRAMENTALUMAS

Trumpa bažnytinės teisės apibrėžimo raidos priešistorė turėjo išryškinti moderniosios kanonistikos debatams būdingą tendenciją kalbant apie Bažnyčios teisinį charakterį neapsiriboti aksioma *ubi societas ibi ius*. Kanoninės teisės specialistai šiandien sutaria, jog teisė Bažnyčioje negali būti atskirta nuo Šventosios Dvasios veikimo ir pavirsti tikinčiųjų kelių eismo taisyklėmis. Toks kanoninės teisės matymas rizikuoja ją nustumti į Dievo išganomojo darbo užribį, apibrėžiant ir jos sistemą, ir jos charakterį kaip *a priori* nesuderinamą su Bažnyčios esme ir misija. Kaip jau buvo minėta, per Vatikano II Susirinkimą Susirinkimo tėvai atmetė Bažnyčios viziją, kurioje ji schizofreniškai dalinama į dvasinę ir apčiuopiamąją (organizuotą, teisinę).

Tikroji bažnytinė teisė, susieta su Išganymu krikščioniškais vertybėms – tai visų pirma laisvės garantas, padedantis tikintiems nepaskęsti charizmatinėje anarchijoje ir realizuoti save ne tik asmeninėje, bet ir antgamtinėje plotmėje¹⁸. Krikštu suteiktas dalyvavimas antgamtiškame gyvenime tikinčiajam negali tapti susireikšminimu, savęs izoliavimu ar suteikti apgaulingą saugumo jausmą. Tai ne tik *duotis*, bet ir *užduotis*: kiekvienas tikintysis kartu su kitais privalo (su)gyventi *secundum veritatem et iustitiam*, kurios yra sudedamosios *caritas* dalys¹⁹.

Įrankiu ar priedu Bažnyčioje, autoriai pabrėžia, jog ir geras pastoracinis darbas, ir gera teologija negali atmeti teisingumo Bažnyčioje, t. y. teisės.

¹⁸ Plg. Wilhelm Bertrams, *Quaestiones fundamentales iuris canonici*, Roma: Libreria editrice universita Gregoriana, 1969, p. 132.

¹⁹ Labai tikslūs šia prasme yra Josepho Ratzingerio (Benedikto XVI) pastebėjimai. Autorius įsitikinęs, jog meilė, kuri griaua teisę, kuria neteisybę. Tokiu būdu ji išsigimsta ir tampa meilės karikatūra. Tikra meilė viršija teisę, bet niekada jos negriauna. Žr. Joseph Ratzinger, *Krikščionybės įvadas*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidinys, 1991, p. 201.

Teisė net ir tikinčiųjų gyvenime negali būti atsieta nuo teisingumo. Klasika virtęs garsaus romėnų teisininko Ulpiano apibrėžimas, pagal kurį teisingumo objektas yra suteikti kiekvienam savo teises²⁰, galioja ir Bažnyčiai. Čia gailestingumas ir meilė gali viršyti teisę bei teisingumą, tačiau niekada negali jų neigti ar naikinti. Apibrėžę teisę kaip tai, kas yra teisinga, jos ištakų Bažnyčioje galime ieškoti ne tik pakrikštytųjų socialinio gyvenimo organizavimo technikoje ar sistemose, bet visų pirma kiekvieno tikinčiojo prigimtyje. Ji – fundamentali meilės forma bei tikinčiųjų ryšio ir su kitais tikinčiais, ir su bažnytinėmis institucijomis, sudedamoji dalis. Kaip jau buvo minėta, juridinė sistema tik užtikrina, jog šis ryšys būtų teisingas, ir jokiū būdu jo nepakeičia. Štai kodėl kalbant apie šventųjų skelbimą Bažnyčioje svarbu pabrėžti, jog čia juridiniu procesų rūbu yra aprengha tiesos, teisingumo paieška. Tai, jog teisinių normų taikymas Bažnyčioje nėra pats sau tikslas, o juridinės, žemiškos institucijos dalyvauja antgamtinėje Bažnyčios paslapyje, patvirtina pagrindinis Bažnyčios principas: *salus animarum suprema lex*. Bažnyčioje, kur dieviškoji ir žmogiškoji dimensijos glaudžiai susipina, kanoninė teisė negali būti rezervuota išskirtinai matomai, išorinei tikinčiųjų veiklai. Teisės ir jos institucijų reikšmė Bažnyčios Misijoje yra pamatinio pobūdžio: tarpininkauti ir užtikrinti, jog Bažnyčiai Dievo suteiktos dovanos tinkamai pasiektų visus tikinčiuosius. Tad teisingumo poreikis ir svarba Išganymui yra ryškūs ne tik tarpasmeninėje tikinčiųjų srityje, bet ir jų santykyje su bažnytinėmis institucijomis. Akivaizdu, jog Išganymo dovanos suteiktos tam nepasiruošusiam ir reikiamo nusistatymo neturinčiam tikinčiajam peržengia elementaraus teisingumo ribas ir netgi kelia pavojų jo amžinajam likimui. Vienodai pavojinga ir neteisinga būtų tikintiesiems pristatyti kaip sektiną pavyzdį šventąjį, reikiama neištyrus, ar kartu nėra pristatoma nuodėmė ar yda.

²⁰ *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.*

Turbūt geriausiai kanoninės teisės esmę suvokti padeda sakramentalumo sąvoka, aprėpianti matomumą ir nematomumą, žemišką išraišką ir antgamtiską Šventosios Dvasios veikimą. Šis terminas, supras tas ne tiesiogine, bet analogine prasme, yra svarbus, norint teisės kilmę sieti ne vien tik su išorine Bažnyčios struktūra, jos hierarchiją ir matomas institucijas matant kaip veiksmingą Šventosios Dvasios įrankį Dievo išganomojoje misijoje. Juk tam tikra prasme visa išorinė Bažnyčios dimensija yra Šventosios Dvasios *signum salutis*. Tai būtų neįmanoma, jei Bažnyčią įsivaizduotume dvilypę, suskilusią, padalintą. Kaip minėta anksčiau, negali būti *Ecclesia iuris* ir *Ecclesia caritatis*, lygiai taip negalime teigti, kad vidinė, tikroji, charizmatinė bažnytinė struktūra turi būti izoliuota nuo išorinių, formalių, teisinių struktūrų. Pastarosios, kad ir ne visada sėkmingai ir tobulai, Šventosios Dvasios suteiktas charizmas stengiasi suprasti, išreikšti, apibrėžti ir institucijomis patvirtinti. Bažnytiniai formalumai, procesai, juridinė veikla dėl žmogiško ribotumo būdami netobuli, turi kaip galima geriau išsaugoti reikiamą elastingumą ir nuolat keistis tam, jog kaip galima efektyviau tarnautų tiesai ir teisingumui, t. y. kuo geriau leistų per juos veikti Dvasiai. Šioje perspektyvoje Bažnyčios institucijos ir procesai gali tapti Šventosios Dvasios instrumentais, o iš pažiūros sausi teisiniai formalumai – Jos vedimu.

ŽEMIŠKAS ŠVENTUMO POBŪDIS

Šventųjų skelbimo procesai – tai procedūros, kuriose harmoningai dera antgamtiskumas ir žemiškumas. Apie tai liudija šiose bylose galiojanti logika, neleidžianti per daug nukrypti į abstrakčius teologinius išvedžiojimus: ne Bažnyčia (Popiežius), bet Dievas sprendžia, kas yra šventas ir kas ne. Kita vertus, Bažnyčia privalo (autoritetingai) pripažinti tai, ką jai Viešpats aiškiais ženklais bei liudijimais atskleidžia. Dievo malonė ne tik paliečia, bet ir matomai keičia žmogiškąją būti, todėl šventumas negali būti nematomas.

Nematomas ontologinis aspektas šventųjų gyvenimuose, jų turtingas vidinis pasaulis paprastai pasireiškia Dievo įkvėpta veikla, laikysena ir kitais matomais iš šios vidinės tikrovės kylančiais ženklais²¹. Šventieji – tai konkrečiu gyvenimu ir konkrečioje vietoje išreikšta Evangelija. Jie – geroji Jėzaus naujiena visoms tautoms ir pasaulio kultūroms. Kiekviena kultūra gali būti evangelizuota, nes meilė yra kalba, kurią supranta kiekvienas žmogus, o gerumo gestų nereikia versti niekam. Šventųjų skelbimo kongregacijos prefektas kard. Angelo Amato, kalbėdamas apie šventumo savitumą ir matomumą, vaizdingai jį palygina su ryto rasa. Pasak kardinolo, rasa visada bus matoma, tik ant rožės ji bus raudona, ant lelijos – balta, ant pienės – geltona...²²

Tikinčiojo vidinis grožis ir jo pasireiškimai išorėje nėra vieninteliais asmens šventumo ženklai. Šventųjų skelbimo bylose visada atsizvelgiama į kontekstą, aplinką, viešąją nuomonę (arba kitaip *fama sanctitatis*). Tokiu būdu siekiama išsiaiškinti, kaip aplinkiniai vertino ir reagavo į konkretaus tikinčiojo šventą gyvenimo būdą ar kankinystę. Pripažinkime, būtų išties keista situacija, jei šventojo amžininkai jo nelaikytų šventu ar kankiniu, tačiau praėjus keliems šimtmečiams visi tikintieji staiga tuo patikėtų. Vaizdingai tariant, ši *fama*, be kurios neįvyktų formalioji ir oficialioji kanonizacija Vatikane, yra šventojo amžininkų, artimųjų, draugų „privati kanonizacija“.

²¹ Tiesa, dėmesys šiems išoriniams ir matomiems ženkliams beatifikacijos procesuose yra skirtingas ir priklauso nuo pagrindo, kuriuo nagrinėjama byla. Kankinystės bylose, šalia persekiotojo *odium fidei* ir materialiosios kankinystės, nesigilinama į praktikuotas dorybes. Tokiose bylose stengiamasi kaip galima detaliau pristatyti paskutiniąsias kankinio ar kankinės gyvenimo valandas ir herojišką jų laikyseną mirties akivaizdoje bei norą veikiau mirti, nei išsivadėti tikėjimo. Bylos, nagrinėjamos dorybių pagrindu, savo apimtimi ir matomų šventumo ženklų liudijimais yra gausesnės ir turtingesnės. Čia yra svarbu nuodugnai ir detalai išnagrinėti kiekvieną kandidato į šventumą biografijos vingį ir ten atrasti herojišku būdu praktikuotas dorybes.

²² Angelo Amato, *I santi messaggeri di misericordia*, Città Vaticano: Libreria editrice Vaticano, 2016, p. 58.

Vartydami šventųjų beatifikacijos metu parašytas dosjė (arba kitaip *Positio*), pamatysime, kiek mažai ten stengiamasi spekuliuoti. Didesnė šių knygų dalis yra skirta kiek galima detaliau atkurti šventųjų buitį, kasdienybę, paskutiniąsias gyvenimo minutes. Šių šventųjų skelbimo procesų materialumą galima paaiškinti tuo, jog kiekvieno šventojo gyvenimas visų pirma yra įsikūnijusi teologija, t. y. Dievas įsikūnija konkretaus tikinčiojo gyvenime ir jį pakeičia. Štai kodėl istorinių, apčiuopiamų detalių pristatymas ir nagrinėjimas šiose bylose nėra vien tik bandymas detaliai atkurti šventųjų istorines aplinkybes ar paviršutiniškas juridinių, teisinių ar istorinių procedūrų pildymas. Tai prisilietimas prie konkrečių ir matomų faktų šventųjų gyvenimuose, kuriais reiškiasi dieviškoji Išmintis ir Malonė. Be šių matomų pavyzdžių, Bažnyčios skelbiama teologinė ir moralinė doktrina rizikuoja tapti eiline ideologija.

Šventumui reikalaujamų stebuklų apčiuopiamumas ir žemiškumas taip pat yra ryškus. Tai matomi, konkretūs ženklai, kuriais Dievas palydi žmogiškąjį šventumą. Be to, kiekviena išgyventa Dievo malonė nėra vien tik begalinės jo Meilės ženklas ar Bažnyčiai duotos aiškios nuorodos, kurias pakrikštytuosius galima iškelti į altoriaus garbę. Tai visų pirma Žinia, Žodis, Evangelizacija, kurią Visagalis specifinėje vietoje ir konkrečiu laiku dovanoja savo Tautai.

MATOMA MATULIONIO IŠTIKIMYBĖ DIEVUI IR BAŽNYČIAI

Pačiu svarbiausiu liudijimu ir neabejotinai svarbiausiu impulsu bene tris dešimtmečius trukusiame arkivyskupo Matulionio beatifikacijos procese reiktų laikyti šv. Jono Pauliaus II pamokslą Kryžių kalne, kur Pontifikas kvietė prisiminti visus Lietuvos sūnus ir dukteris, nuteistus ir įmestus į kalėjimą, išsiųstus į koncentracijos stovyklas, ištremtus į Sibirą ar į Kolymą, nuteistus myriop. Didelei tikinčiųjų miniai tuomet Šventasis Tėvas sakė:

Iš jų ypač norėčiau priminti tris Bažnyčios šulus: Telšių vyskupą Vincentą Borisevičių, po ilgų tardymų ir žiaurių kankinimų nužudytą 1946 metais; Kaišiadorių vyskupą Teofilijų Matulionį, kurio žemiškoji kelionė tebuvo vien skaudi kančios ir sielvarto Kalvarija iki pat mirties 1962 metais; taip pat Vilniaus arkivyskupą Mečislovą Reinį, suimtą 1947 metais, o 1953 metais mirusį Vladimiro kalėjime.²³

Vyskupo Matulionio atsidavimas Dievo valiai buvo pavyzdinis ir negalėjo nepalikti gilaus antspaudo sutiktų žmonių atmintyje. Nors tik nedaugelis beatifikacijos metu apklaustų liudytojų galėjo su absoliučiu tikrumu paliudyti, jog arkivyskupas buvo nužudytas saugumo agentų, vis dėlto nė vienas neabejojo jo noru savo gyvybės kaina likti ištikimam Kristui ir Jo Bažnyčiai.

Šio straipsnio apimtis teleidžia pristatyti pačius matomiausius ir ryškiausius Matulionio tvirto būdo ir atsidavimo Viešpaties valiai liudijimus. Pradėti reikėtų nuo 1909 m. Rezeknės teismo, kur jaunas klebonas Matulionis buvo kaltinamas nelegaliu mišrios šeimos sergančio vaikelio krikštu. Išlikę dokumentai labai aiškiai atskleidžia, jog Matulionis paisė dieviškosios teisės, o ne raidiško teismo. Tą patį jis patvirtino 1923 m. stojęs prieš Maskvos teismą²⁴. Liudijimų apie tuometinį pastoracinį Matulionio ir kitų Peterburgo dvasininkų uolumą ir ištikimybę Bažnyčiai galime rasti net oficialiuose Šv. Tėvo Pijus XI dokumentuose. Gegužės 23 d. pontifikas, kreipdamasis į kardinolus, savo kalboje išvardijo visus Maskvos teisme teistus Peterburgo kunigus. Pasak Pijaus XI,

²³ *L'attività della Santa Sede nel 1993: pubblicazione non ufficiale*, Città Vaticano: Libreria editrice Vaticano, 1994, p. 731.

²⁴ Karo korespondento Francis McCullagho, stebėjusio šį teismą, knygoje rasime Matulionio paskutinįjį žodį šio parodomąjo teismo metu: „*Citizen judges, I accept your sentence, whatever it may be, and I will only say that I have served the Church for twenty-three years and have never taken any part in politics*“ („Gerbiami teisėjai, aš priimsiu jūsų sprendimą, kad ir koks jis būtų, tik noriu pasakyti, jog dvidešimt trejus metus tarnavau Bažnyčiai ir niekada nedalyvavau politikoje“); in: Francis McCullagh, *The Bolshevik persecution of Christianity*, London: Published by John Murray, 1924, p. 266.

Matulionis kartu su kitais Rusijos dvasininkais, matydami atvirą neapykantą bei šventosios ir dieviškosios religijos niekinimą, buvo pasiryžęs vykdyti ir ginti Bažnyčios teises²⁵.

Klusniai priėmęs sovietinio teismo verdiktą ir atlikęs bausmę Maskvos kalėjimuose, kun. Matulionis 1925 m. sugrįžo tęsti pastoracinio darbo į savo parapiją Peterburge (kuris tuo metu jau buvo pervadintas Leningradu). Šis Matulionio noras likti su savo parapijiečiais atrodytų nereikšmingas, jei ne šiuo periodu Lietuvos ir Lenkijos spaudoje pasirodę iš Rusijos pasitraukusių dvasininkų straipsniai, kuriuose pastarieji dėl nuolat patiriamo fizinio ir moralinio smurto bolševikinėje Imperijoje katalikų dvasininkų buvimą Rusijoje įvardindavo tiesiog kaip savižudybę.²⁶ Labai iškalbinga išlikusi apie 1926 m. daryta nuotrauka, kurioje gražiai pasipuošusių Pirmosios Komunijos vaikų būryje galima rasti ir Tėvą Matulionį²⁷. Akivaizdu, jog Matulionis, grįžęs iš Maskvos kalėjimų, nedvejodamas toliau tęsė tai, dėl ko galėjo būti vėl teisiamas ir įkalintas: vaikų katechezę ir ruošimą sakramentams²⁸.

Tik gavęs vyskupo šventimus, Matulionis 1929 m. lapkričio 25 d. suimamas ir įkalinamas Solovkų salose. Ten už vadovavimą dvasininkų bendruomenei ir už pastoracinį aktyvumą lagerio administracijos dar kartą tardomas ir teisiamas. 1932 m. liepos 7 d. tardymo protokoluose rasime Matulionio drąsų pareiškimą:

Būdamas čia, kalėjime, aš slapta klausau išpažintis kalinių, kurie kreipiasi į mane, ir ateityje [tai darysiu], jeigu net bus man griežtas valdžios įspėjimas. Aš vis dėlto klausysiu išpažinčių, jei kas manęs

²⁵ Žr. Pius XI, *Ad sacrum consistorium, Acta Apostolicae Sedis*, t. 15, 1923, p. 251.

²⁶ Žr. Roman Dzwonkowski, *Kościół katolicki w ZSSR 1917–1939*, Lublin: Tow. Nauk. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1997, s. 10.

²⁷ Ši nuotrauka pirmą kartą publikuota: Roma Zajančauskienė, *Teologinių dorybių sklaida arkivyskupo Teofliaus Matulionio kankinystės kelyje*. Daktaro disertacija, Kaunas: VDU, 2014, p. 142.

²⁸ 1922 m. RSFSR Baudžiamojo kodekso str. 121 už mažamečių rengimą sakramentams numatė iki 1 metų priverstinių darbų bausmę.

prašys; šiuo atveju aš vykdysiu dvasininko pareigas ir jokie [neįskaitomas žodis] manęs neįtakos.²⁹

Apie Matulionio kankinystę ir atsidavimą Bažnyčiai daug imta kalbėti 1933 m., po antrojo įkalinimo jam grįžus į Lietuvą. Tokie tarpukario Lietuvos laikraščiai kaip „Šaltinis“, „Mūsų Kraštas“, „Žvaigždė“, „XX amžius“ publikavo keletą straipsnių, gyvai pristatančių sovietų lageryje išgyventus vargus ir tikinčiųjų euforiją bei džiaugsmą vyskupui grįžus. Dar didesni žavėjimai turėjo kelti Matulionio noras grįžti ir toliau tęsti Šv. Tėvo jam patikėtas misionijas Rusijoje³⁰. 1934 m. kovo 10 d. Apaštalinė Nunciatūra Kaune gavo kard. Tardini laišką, kuriame Šv. Tėvo vardu išreiškiama pagarba ir susižavėjimas grįžusių iš įkalinimo vietos dvasininkų (mons. Gronskio, vysk. Sloskano ir vysk. Matulionio) pasiaukojimo dvasia ir pastoraciniu rūpesčiu.

Apie tai, jog tais pat metais vyskupui nuvykus į Romą, privačioje audiencijoje jo paprašoma palaiminti pop. Pijų XI, užsimena tik Matulionio biografas³¹. Vis dėlto laikraštyje „Saleziečių žinios“ galime rasti Šv. Tėvo kreipimąsi į Lietuvos piligimus, kur Pijus XI ypač pagerbia vysk. Matulionį. Pontifikas kalbėjo:

Mūsų džiaugsmas dar labiau auga, matant čia pat J. E. vyskp. Matulionį, kuriame Mes matome ne tik žydinčio tikėjimo ir religijos žmogų, bet ir tikrą tikėjimo išpažintoją, kankinį.³²

Vyskupo Matulionio vizitas į Romą ir jo dalyvavimas kun. Bosko kanonizacijoje Turine neliko nepastebėtas Italijos žiniasklaidoje.

²⁹ Zajančkauskienė, *op. cit.*, p. 94.

³⁰ Žurnalas „Mūsų kraštas“ išspausdino tik ką grįžusio Matulionio telegramą, kurioje vyskupas Šv. Tėvui dėkodamas už maldas ir palaiminimą visų grįžusiųjų vardu patikina, jog yra pasiryžęs „grįžti prie pirmųjų darbų, kai tik juos pašauks Šventasis Sostas“, *Mūsų kraštas*, 1933, Nr. 43(251), p. 2.

³¹ Plg. Pranas Gaida, *Nemarus mirtingasis. Arkivyskupas Teofilus Matulionis: ganytojas, kalinys, kankinys ir laimėtojas*, Roma: LKMA, 1981, p. 54.

³² „Lietuvos Saleziečių bendradarbiai kunigo Bosko kanonizacijos išskilmėse“, *Saleziečių žinios*, 1934, Nr. 4, p. 160.

„La Stampa“, „La Gazzetta del Popolo“, „L’Italia“, „L’Avvenire d’Italia“ spausdino Matulionio ir su juo lageriuose kalėjusių dvasininkų biografijas. „L’Osservatore Romano“ publikavo nuotraukų montažą, kuriame kalinio drabužiais vilkintį Matulionį pastatė šalia jo kankintojo – TSRS vadovo Josifo Stalino. Kauno arkivyskupijos archyve yra išlikęs prancūzų kalba Matulioniui rašytas kvietimas į XXXIV Eucharistinį kongresą Budapešte, įvykusį 1938 m. gegužės 28 d. Šiame kvietime kongreso organizatoriai į vyskupą kreipiamasi taip: „confesseur de foi héroïque, ayant souffert pour elle généreusement“³³.

Dėl labai aiškių priežasčių ir sovietų, ir nacių okupacijos metais spaudoje nebuvo daug kalbama apie Matulionį. Tačiau nebuvo sunku net ir iš tų laikų surasti liudijimų, jog vyskupas, nepaisydamas nacistinių ir sovietinių draudimų, dėl Kristaus ir jo Bažnyčios buvo pasiruošęs aukoti savo laisvę ar net gyvybę.

Leningrado apylinkėse vykstant aršioms mūšiams, vysk. Matulionis kreipėsi į Vatikaną leidimo ten vykti. Aukštiems nacistinės Vokietijos pareigūnams atmetus šį prašymą, Matulionis slapta ėmė ruoštis misijoms Rusijoje, kaupiti liturginius reikmenis³⁴. Matulionis mažų mažiausiai rizikavo savo laisve, nes nacių okupacijos metais Lietuvoje galiojo draudimas kaupiti ir slėpti iš brangiųjų metalų pagamintus daiktus³⁵.

³³ Kvietimo į kongresą originalas yra saugomas Kauno arkivyskupijos archyve arkivyskupo Teofiliaus Matulionio byloje.

³⁴ Su misijų Rusijoje organizavimu susiję dokumentai publikuoti: *Arkivyskupas Teofilius Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, parengė Jonas Boruta, Elena Neniškytė, Algimantas Katilius, Vilnius: LKMA, 2002, p. 80–119.

³⁵ Pažymėtina, jog gavęs neigiamą aukštų nacių režimo pareigūnų atsakymą dėl misijų į Rusiją, Matulionis savo dėmesį sutelkė į Lietuvoje gyvenančių rusų dvasinius poreikius. Nacių režimo atstovams oficialiai atmetus ir kitą Matulionio prašymą – lankyti nacių lageriuose laikomus rusų karius ar bent jiems perduoti lapelius su maldomis, ikonomis ar kitais religinio turinio tekstais, – vyskupas Matulionis, remiamas kitų Bažnyčios hierarchų, atsigrėžė į Lietuvos katalikus, kviesdamas užjausti ir padėti svetimtaučiams, ne katalikams. Visų Ordinarių

Dar griežtesnės bausmės vyskupas būtų susilaukęs už mažos žydų mergaitės Eshteros Yellin (Esteros Elinaitės) išgelbėjimą. Vėliau tapusi garsia pianiste, Eshter Matulioniui buvo dėkinga ne tik už gyvybę, bet ir už pastebėtą jos muzikinį talentą³⁶. Lietuvos

vardu klebonams buvo liepta laikyti savo parapijiečiais visus laisvus, evakuotus ar ištremtus rusus. Nuo 1942 m. klebonams buvo parūpinta katekizmų ir įvairios religinės literatūros rusų kalba. Žr. Regina Laukaitytė, *Lietuvos Bažnyčios vokiečių okupacijos metais (1941–1944)*, Vilnius: LII leidykla, 2010, p. 136–137.

Ryškiu Matulionio rūpinimosi karo audrų į Lietuvą nublokštais rusais pavyzdžiu galėtų būti ir jo, kaip Kaišiadorių vyskupo, 1944 m. sausio 14 d. instrukcija kunigams. Ten šalia kitų nuorodų Kaišiadorių vyskupas įveda ikivatikaninei Katalikų Bažnyčiai nebūdingų naujovių: „Visus mirusius rusus tremtinius leidžiama laidoti mūsų kapinėse, jeigu tik jie buvo krikštyti; geriau yra jiems paskirti atskirą pagarbą vietą (tik ne už griovio, kur laidojami pakaruokliai). Ant jų kapų gali būti statomi Rytų stiliaus kryžiai – su dviem ar trimis skersiniais“; *Arkiyvyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 38.

Kiškis savo knygoje mini, kad karo metu vysk. Matulionio rūpesčiu Kaišiadoryse buvo įsteigti slaugos namai, kurie sužeistiems ir kontūzytiems Raudonosios Armijos kariams padėjo išvengti nacių koncentracijos lagerių. Žr. Stanislovas Kiškis, *Aš padarysiu jus žmonių žvejais*, Kaišiadorys: Kaišiadorių vyskupijos kurijos leidykla, 1994, p. 25–27.

³⁶ Eshter Yellin gyvenimo istorija išspausdinta knygoje, aprašančioje penkiolikos kitų Lietuvos žydų vaikų likimus (*Smuggled in Potato Sacks: Fifty stories of the Hidden Children of the Kaunas Ghetto*, editet by Solomon Abramovich, Yakov Zilberg, London: Yad Vashem, 2011). Ten Eshter prisimena:

„In 1943 Teofilus Matulionis was appointed bishop of the Kaishiadorys diocese, and in April was put in charge of the affairs of the episcopate in general. These circumstances were to have a direct bearing on the events concerning my rescue. On instructions from Bishop Matulionis, it was decided that I should be hidden in the Benedictine Convent in Kaunas. [...] The nuns realized that it was unsafe to keep me there. Wrapped in a sheepskin coat like a baby doll, I was taken in a horsedrawn farm cart to Chiobishkis' children's home, close to Kaishiadorys, which was under the aegis of the Benedictine Sisters. [...] When the Germans withdrew from Lithuania my mother began looking for me in Kaishiadorys Cathedral. Bishop Matulionis told my mother that I was safe and sound in the Chiobishkis orphanage. Mother was greatly moved by the bishop's attention to me, when he told her about my musical skills and that they should be developed. [...] Mother kept the promise that she had made to Bishop Matulionis. At the age of 5 I started studying the piano in my mother's class in the Kaunas music high school“. (*Ibid.*, p. 193–195.)

Respublikos Prezidentas 2003 m. balandžio 25 d. Nr. 58 dekretu Teofilijų Matulionį apdovanojo „Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi“. Šiuo kryžiumi yra apdovanojami asmenys, kurie „nepaisydami mirtino pavojaus sau ir savo šeimai, Antrojo pasaulinio karo metais gelbėjo žydus nuo genocido“³⁷.

Tam, jog Matulioniui būtų grasinama įkalinimu, net nereikėjo, jog apie minėtus faktus sužinotų nacistinės Vokietijos funkcionieriai. Pas Generalinį komisarą Von Rentelną vyskupas į Kauną buvo iškvieštas pasiaiškinti dėl kritikos, kurią išsakė nacių vykdyto prievartinio jaunimo vežimo į darbo stovyklas atžvilgiu. Ladas Tulaba, savo straipsnyje, publikuotame „L'Osservatore Romano“, pasakoja, jog vyskupas Matulionis, išklauses komisaro grasinimų, teatsakęs: „Manęs neišgašdinsite. Aš jau pripratęs prie kalėjimų“³⁸.

Kai 1944 m. liepą karo frontas peržengė rytines Lietuvos sienas, Matulionis, nusprendęs likti su savo ganomaisiais, tą patį įsakė ir savo dekanams, išplatindamas direktyvas, pagal kurias buvo draudžiama be specialaus leidimo pasišalinti iš vyskupijos teritorijos. Kaišiadorių ordinaras numatė, jog tais atvejais, jei parapijos didesnė dalis parapijiečių bus priverstinai evakuojami iš Lietuvos, su savo ganomaisiais kartu turės vykti ir kunigai³⁹.

Apie tai, jog Kaišiadorių vyskupas nežada kolaboruoti ar bent jau tylėti, sovietų valdžiai paaiškėjo jau pirmomis reokupacijos dienomis. Kunigams griežtai uždraudęs bažnyčiose skelbti bet kokio pobūdžio politines žinias, Matulionis atsisakė pasirašyti padėkos už „išvadavimą“ Stalinui laišką. Dar dirbdamas Peterburge, vyskupas buvo patyręs prieš tikinčiuosius sovietų naudojamas priemones ir metodiką. Matulionis, du kartus patyręs, jog bandymai ginti Bažnyčią ar tikinčiuosius sovietinėje imperijoje yra netoleruojami,

³⁷ Apdovanojimas ir Prezidento dekretas yra eksponuojami Birštono sakraliniame muziejuje.

³⁸ Ladas Tulaba, „Un vescovo lituano mons. Teofilo Matulionis“, *Osservatore romano*, 1962 02 28, p. 1.

³⁹ Liepos 3 d. bendraraštis dekanams nr. 652, in: Gaida, *op. cit.*, p. 96.

kaip niekas kitas gerai suprato jo laisvei ir gyvybei kylančią grėsmę. To nepaisydamas, Kaišiadorių vyskupas įvairias režimo institucijas ir tarnybas užvertė savo laiškais, deklaracijomis, ir skundais⁴⁰. Sovietinio režimo „kantrybė“ Matulionio ir visos Katalikų Bažnyčios hierarchų atžvilgiu daugiausia buvo pateisinama lūkesčiais, jog pastarieji, tarp lietuvių turintys didžiulį moralinį autoritetą, padės kaip galima greičiau užgniaužti kylančią lietuvių rezistenciją t. y. savo ganytojiniiais laiškais pasmerks partizanus ir lietuvių pasipriešinimą okupacijai. 1945 m. birželio „Memorandume“ Matulionis labai aiškiai leido suprasti, jog to nedarys. Lietuvos SSR Komisarų Tarybos pirmininkui vyskupas rašė:

Tamsta sakai, kad jeigu tektų imtis žiaurių priemonių ginkluotiems būriams likviduoti ir nukentėtų daug nekaltų, tai Bažnyčia tektų už visa tai atsakyti. Bažnyčia pirmiausia atsako už savo veiksmus; kadangi ne ji sudarė sąlygas ginkluotiems būriams atsirasti, tai ne ji ir atsakys už jų likvidavimo pasėkas.⁴¹

Sovietų valdžia reagavo suėmimu, tardymais, įkalinimu. Išliko labai nedaug autentiškų dokumentų ir liudijimų apie vyskupo kalinimą Vilniaus, Vladimiro kalėjimuose ar Potmos invalidų namuose. KGB apklausos protokolus vargiai būtų galima priskirti prie nešališkų ir objektyvių šaltinių⁴². Vis dėlto net ir ten galime rasti Matulionio tvirtumą ir jo ypatingo rūpinimosi Bažnyčia liudijimų. Antai 1946 m. gruodžio 27 d. tardymo metu, Matulionis Saugumo

⁴⁰ Pagrindinės gausių Matulionio laiškų sovietinėms institucijoms temos: bažnyčių ir koplyčių uždarymas, kunigų areštas ir trukdymai pastoraciniam darbui, smurtas prieš tikinčiuosius, prašymai leisti išvykti misijoms į SSRS teritorijas, katalikiško jaunimo prievartinis įrašymas į komjaunimą, ateistinis ir antibažnytinis auklėjimas. Kai kurie šių laiškų publikuoti in: *Arkivyskupas Teofilius Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 120–149.

⁴¹ Gaida, *op. cit.*, p. 109.

⁴² Tai geriausia galėtų iliustruoti faktas, jog Lietuvos Ypatingajame Archyve (toliau *LYA*) yra išlikę du 1946 m. gruodžio 27 d. apklausos protokolai, kurių tekstai, nors panašūs, bet iki galo nesutampa.

agentams išsakė patį didžiausią savo troškimą: jog lietuviai laikytųsi krikščioniškojo gyvenimo kelio ir nepasiduotų bolševikų propagandai ir jų organizacijoms⁴³. 1947 m. sausio 28 d. vyskupas tardytojams drąsiai pareiškė, jog ateizmas ir krikščioniškasis auklėjimas yra nesuderinami⁴⁴. Tų pačių metų vasario 20 d. apklausoje, turėdamas nurodyti savo antisovietinių deklaracijų priežastį, Matulionis trumpai teatsakęs: „Todėl, kad Sovietų Sąjunga ir sovietų valdžia skelbia ateizmą“⁴⁵. Balandžio 16 d. tardytojas, apklausęs Matulionį dėl noro nusiųsti lietuvių tautos vardu popiežiui Pijui XII laišką, užrašė tokį vyskupo atsakymą: „Pijus XII yra mūsų dvasinis tėvas, todėl turėjome jį informuoti apie moralinį tikinčiųjų stovį“⁴⁶. Pasak Matulionio biografo, vyskupas ir kalėdamas Vladimirui kalėjime susilaukdavo bendradarbiauti siūlančių „svečių“ iš Maskvos, kuriems liudijo ištikimybę Šventajam Tėvui⁴⁷.

Saugumiečių baimės, jog Matulionio trečiasis įkalinimas „neperauklėjo“, buvo pagrįstos. KGB agentų raportų archyve galime užtikti pažymą, kurioje nurodoma, jog Matulionis grįžęs į Lietuvą 1957 m. rugsėjo 6 d. Vilniaus kurijoje vyskupijų valdytojus ragino nekreipti dėmesio į sovietų valdininkų reikalavimus. Pasak vyskupo, „labai negerai, kada kunigai ir valdytojai nuolaidžiauja ir talkininkauja“⁴⁸. Už poros mėnesių Saugumo tarnybos buvo priverstos reaguoti į kitą Matulionio „akibroktą“ – prosovietinėmis pažiūromis garsėjančio kan. Juozo Stankevičiaus atleidimą iš Kaišiadorių valdytojo pareigų. Lapkričio 14 ir gruodžio 5 dienomis vyskupo apartamentuose Birštone buvo atliktos kratos. Kai tais

⁴³ Plg. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 43357/3, l. 46.

⁴⁴ Plg. *ibid.*, l. 89.

⁴⁵ *Ibid.*, l. 131.

⁴⁶ *Ibid.*, l. 178.

⁴⁷ Gaida, *op. cit.*, p. 131.

⁴⁸ Arūnas Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990)*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002, p. 180.

pačiais metais slapta gavęs leidimą iš Vatikano Matulionis vyskupu konsekravo Vincentą Sladkevičių, Saugumo biuruose imta vėl garsiai kalbėti apie Matulionio areštą ir ketvirtąjį įkalinimą. Arūno Streikaus manymu, tai neįvyko tik todėl, jog „Lietuvos tikinčiųjų akyse vysk. T. Matulionis jau buvo tapęs tikėjimo kankiniu ir jo ketvirtas įkalinimas galėjo smarkiai kompromituoti sovietų valdžią“⁴⁹.

1958 m. prievarta iškeldintas į Šeduvą ir Kaišiadorių vyskupijos valdymą pavedęs savo generalvikarui, Matulionis nenutolo nuo bažnytinio gyvenimo. Paskutiniu savo gyvenimo etapu jis buvo laikomas autoritetu. Tai akivaizdu, vartant vyskupo ir lietuvių kolegijos Romoje rektoriaus prel. Tulabos korespondenciją. Rektorius, kuris sovietų okupacijos metais tam tikru mastu atliko nuncijaus vaidmenį, kiekvienu svarbesniu bažnytinio gyvenimo klausimu kreipdavosi į Matulionį ir apie situaciją Lietuvoje informuodavo kard. Antonio Samorè, Ypatingųjų Bažnytinių Reikalų Kongregacijos sekretorių. Dėmesys ir suteikti titulai⁵⁰ leidžia spėti, jog Vatikanas namų arešto sąlygomis gyvenanti Matulionį laikė Lietuvos Katalikų Bažnyčios primu. 1962 m. vasario 28 d., Matulionio vyskupystės 33 m. konsekravimo sukakties proga, popiežius Jonas XXIII suteikė arkivyskupo „ad personam“ titulą. Ta proga prel. Tulaba išspausdino straipsnį, kuriame teigė, jog šiuo gestu Šventasis Tėvas pripažino Matulionį, kurio ilgas gyvenimas buvo ir yra ypatingas ir svarus ištikimybės Dievui, Bažnyčiai ir Kristaus Vikarui liudijimas⁵¹.

1962 m. rugpjūčio 20 d. arkivyskupas baigė savo žemiškąją keليونę. Dėl Matulionio laidotuvių kilęs valdžios atstovų sąmyšis dar

⁴⁹ *Ibid.*, p. 188.

⁵⁰ Patys ryškiausi: 1960 m. gegužės 31 d. jam suteiktas *Episcopi Pontificio Solio adstantis* titulas; 1961 m. lapkričio 3 d. kard. Amleto Giovanni Cicognani telegrama su Apaštališkuoju palaiminimu ir Šv. Tėvo išreikštu susirūpinimu dėl silpnos Matulionio sveikatos.

⁵¹ Tulaba, *op. cit.*

kartą paliudija, kokia akivaizdi Lietuvos tikintiesiems buvo Matulionio *fama martirii*. Lietuvos SSR Saugumo viršininkas Alfonsas Randakevičius baiminosi, jog Matulionio kapas viešose kapinėse taps lankoma „religinių fanatikų“ vieta⁵². Po Matulionio laidotuvių LSSR Religinių reikalų įgaliotinis Justas Rugienis, pasidžiaugęs, kad viskas praėjo be didesnio „bažnytinio“ triukšmo, Maskvai referavo, kad Matulioniui palaidoti Kaišiadorių katedros kriptą buvo pasirinkta norint išvengti piligrimų antplūdžio. Rugienis savo kolegas Maskvoje šiuo raštu pranašiskai įspėjo apie „pavojų“, jog ateityje Vatikanas sugalvos Matulionį paskelbti šventuoju⁵³. 2016 m. balandžio 19 d. įvykusiame teologų komisijos ypatingame kongrese šis dokumentas buvo pristatytas kaip pavyzdys, jog apie Matulionio atsidavimą Bažnyčiai ir šventumą liudijo net užkietėję tikėjimo priešai.

EPILOGAS

Palietėme iš pirmo žvilgsnio labai skirtingas ir mažai ką bendro turinčias temas: teisė, šventumas ir Matulionio kankinystės ženklai. Ypač svetimos šios temos būtų, jei teologinę tiesą atsietume nuo bažnytinės teisės normų. Toks požiūris neišvengiamai vestų į akligatvį, kur bet koks kanonų teisės reikalavimas bus nedaugiau nei autoriteto ir valdžios demonstracija bei laisvės ir autonomijos suvaržymas. Neatradę bažnytinės teisės atgamtiškumo, sakramentalumo, beatifikacijos ir kanonizacijos bylas paverstume nereikalingu juridinių formalumų vaikymusi. Tūkstantmečius skaičiuojantys ir nuolat tobulinami beatifikacijos ir kanonizacijos bylų juridiniai formalumai taptų bažnytinės hierarchijos kaprizų rinkiniais ar biurokratiniais žaidimais, o ne institucijomis ir įstatymo raide išreikštas Šv. Dvasios vedimas.

⁵² Plg. *LYA*, f. K-1, ap. 45, b. 5652, t. 3, l. 13

⁵³ „Не исключена возможность, что в будущем Ватикан не вздумает его объявить „святым“ и в таком случае его могила стала бы местом посещения паломников“. (Lietuvos centrinis valstybinis archyvas, f. R-181, ap. 3, b. 64, l. 35.)

Būtų sunku užginčyti tiesą, jog šios bylos yra deklaratyvaus pobūdžio. Vis dėlto vertinant šventųjų skelbimą svarbu nepamiršti, jog čia sausos juridinio ar istorinio pobūdžio procedūros susilieja su antgamtinė ir teologine sfera. Šventojo gyvenimas – tai ikona, kurioje piešiamas Dievas, kurioje Jis materializuojasi, kurioje Jis tampa žodžiu. Dėl šios priežasties šventųjų skelbimo procesai yra daugiau nei tik kruopšti moralinio tikrumo ar žmogiško teisingumo paieška. Svarbiausias šiose bylose galiojantis principas buvo popiežiaus Celestino III suformuluotas jau XII a.: šventumo skelbimas yra daugiau dieviškas, o ne žmogiškas sprendimas. Būtent dėl to, pasak popiežiaus, neretai reikia laukti, iki aiškiai suprasime, ką mums Aukščiausiasis liepia daryti⁵⁴.

Geriau susipažinus su Matulionio gyvenimu, nesunku atrasti trapų žmogų stiprinančią, vedančią ir saugojančią Dievo malonę. Apie tai liudija ir dvidešimtmečio seminaristo Matulionio abejonės dėl savo kunigystės pašaukimo⁵⁵, ir pirmieji nedrąsūs jaunojo Matulionio žingsniai pastoraciniame darbe⁵⁶, ir įvairiais jo įkalinimo laikotarpiais medikų patvirtinta kritiška ar kartais net beviltiška sveikatos būklė⁵⁷, ir ateistinio režimo skirti milžiniški materialiniai

⁵⁴ Jose Luis Gutierrez, *Studi sulle cause di canonizzazione*, Milano: Giuffrè, 2005, p. 40.

⁵⁵ Matulionio prašymą atleisti iš seminarijos dėl kunigiškojo pašaukimo stokos galime rasti 1893 m. gruodžio 28 d. Petrapilio seminarijos atestate.

⁵⁶ Matulionio klebonavimas Bikavoje buvo palydėtas nesėkmėmis restauruojant bažnyčią, nesusipratimais bendraujant su vietos aristokratais ir tikinčiaisiais. Žr. Gaida, *op. cit.*, p. 12–17; Janis Svilans, Alberts Budže, *Latvijas Romas Katolu priesteri*, Rezekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2008, p. 169–170.

⁵⁷ Antai 1933 m. birželio 25 d. Solovkų kalėjimo administracijos rašte pažymima, kad Matulionis yra siunčiamas į baudžiamąjį izoliatorių, ir pridėtas įrašas, jog nuteistasis „sekti pėsčiomis negali“. Žr. Zajančauskienė, *op. cit.*, p. 77.

Apie tai, jog mažai kas tikėjosi iš įkalinimo vietos sulaukti vysk. Matulionio gyvo, liudija 1948 m. liepos 29 d. kard. Raffaello Carlo Rossi raštas, kuriame kardinolas Ypatingųjų Bažnytinių Reikalų Kongregaciją informavo apie Matulionio mirtį Vladimiro kalėjime. Žr. Vyskupų Kongregacijos archyvas (Archivio Della Congregazione Dei Vescovi), prot. no 591/48.

ir žmogiškieji resursai, norint kontroliuoti, panaudoti savo tikslams, nutildyti to meto Lietuvos Katalikų Bažnyčios primą⁵⁸. Dieviškoji žinia, kuri Matulionyje tampa aiški ir girdima, – tai kvietimas tikėti, jog pašaukimas šventumui galioja visiems ieškantiems, klystantiems, kūnu silpniems ar žmogiškojo teisingumo pasmerktiems tikintiesiems. Matulionyje kiekvienas pakrikštytasis gali išgirsti kvietimą tikėti, kad ir mūsų laikais galima išlikti doru žmogumi, geru krikščionimi, ištikimu kunigu, vienuoliu, vienuole, pasauliečiu. Šis iškilus dvasininkas – tai labai konkretus pavyzdys, kaip reikia atsakyti į Dievo meilę. Meilę, kurios netrūksta keistose, absurdiškose situacijose ir, atrodytų, toli nuo Dievo esančiose vietose.

Krikščioniškoje Europoje, kur tikėjimas tampa vis mažiau gyvybingas ir matomas, o sekuliarizmo ir reliatyvizmo mastai kasdien auga, Bažnyčiai kaip niekada yra svarbūs liudijimai, jog ir mūsų laikais netrūksta šventumo vaisių. Arkivyskupo Matulionio ir kitų mūsų tautiečių šventumas – tai Bažnyčios Lietuvoje vaisingumo įrodymas, vilties ir drąsos simboliai. Tikintiesiems Lietuvoje, iškentusiems dviejų pasaulinių karų, koncentracijos lagerių ir totalitarinių režimų pragarą, Matulionio pavyzdys turbūt yra vienas tinkamiausių atremti vis garsiau pasigirstančius priekaištus, esą krikščionys ideologinių diktatūrų akivaizdoje stokojo valios ir herojiškumo. Savo gyvenimu jis patvirtino tiesą, jog Dievas niekada mūsų neapleidžia, bet kviečia eiti keliu, kuriuo kiekvienas, nepaisydami šio pasaulio nepastovumo, galime pasiekti tobulą vienybę su Kristumi⁵⁹.

1954 m. gegužės 28 d. iš Vladimiro kalėjimo atvežtas į neįgaliųjų namus Zubovo Polianoje, Matulionis jautėsi taip blogai, jog į antrą aukštą pats užlipti neįstengė. Žr. Gaida, *op. cit.*, p. 252.

⁵⁸ Matulionio operatyvinėje-sekimo byloje, saugomoje LYA, rasime vyskupą Matulionį sekusių keliasdešimt skirtingų agentų raportų ir klausymosi įrenginiais detalai fiksuotą medžiagą. Ši byla ne vieną kartą buvo siunčiama į Maskvą.

⁵⁹ Plg. „Lumen Gentium“, p. 72, § 50.

Matulionio ir jo likimo brolių bei seserų kankinystė – tai aiški žinia mums, jog pragaro vartai nenugalės meile Kristui ir Jo Evangelijai gyvenančios Bažnyčios. Matulionio beatifikacija – tai šv. Tėvo patvirtinimas, jog arkivyskupo ištikimybė Kristui ir Bažnyčiai yra matoma, ryški ir nepamiršta, ypač žvelgiant į tų metų ateistinių nacizmo ir komunizmo režimų bandymus tiek slapčia, tiek atviru smurtu nukrikiščioninti Europą. Šias ideologijas Matulionis atremia įvairiuose jo gyvenimo perioduose paliudytu *credo*: tikroji žmogaus vertybė yra Jėzaus Kristaus mums dovanojamas amžinasis gyvenimas. Savo amžininkams, karo ir politinių situacijų chaoso akivaizdoje išgyvenantiems netikrumą ir baimę, arkivyskupas buvo savotiškas katalikų tikėjimo grynuolis ir ramybės oazė.

Nuožmiu rasinės diskriminacijos, etninio ir religinio persekiojimo, žiauraus genocido laikotarpiu Matulionis išskyla kaip ryškus teisingumo ir meilės pavyzdys. Ir Antrojo pasaulinio karo metu, ir neramiais „geležinės uždangos“ metais drąsiai smerkęs nekaltų žmonių įkalinimą ir žudymus, ideologinę diskriminaciją ir žmogiškosios bei dieviškosios teisės nepaisymą, Matulionis tapo teisingumo, žmogiško orumo ir katalikybės gynėjo simboliu. Ilgu ir skrupulingu Matulionio beatifikacijos procesu šią tiesą patvirtino kanoninė teisė.